

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשע"ט, 2019, שאלון: 22381
מוגש ע"י צוות המורים של "יזאל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בשאלון זה שמונה נושאים, ועל הנבחן לבחור שניים מהם.
בכל נושא שני פרקים, על הנבחן לענות על שתי שאלות.

נושא 3 – קהילת יהודי קרקוב

על הנבחן לענות על שתי שאלות:
על אחת מן השאלות 9-10 (פרק ראשון) ועל אחת השאלות 11-12 (פרק שני)

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 9-10 (35 נקודות)

שאלה 9 – פעילות המחותרת בגטו קרקוב

סעיף א'

הקשר בין המחותרת היהודית בקרקוב לבין המחותרת הפולנית השפיע על דרך הפעולה של חברי "החלוץ הלוחם" באופן הבא:

- רצון להצטרף לפרטיזנים ביערות: מיד לאחר האקציה הראשונה במאסר 1942 התאספה בחוות קופליני ישיבת חרום של מנהיגי עקיבא, שלימים יקימו את מחותרת "החלוץ הלוחם". גולה מירה לחצה על מנהיגי עקיבא לחבור למנהיגי המחותרת הפולנית הלאומית שהבטיחו במפגש הראשון ביניהם שבמקרה של אקציה ידאגו ליהודים למקומות מחבוא. הסיבות המרכזיות של "החלוץ הלוחם" לחבירה זו היו:
 - א. קרקוב היא עיר הבירה של הגנרל-גוברנמן ובה מרוכזים כוחות גרמניים רבים נגדם יהיה קשה להיאבק.
 - ב. רצון לקחת חלק בהתקוממות הפרטיזנית הפולנית כנגד הנאצים, כתמיכה בלאומיות הפולנית.
 - ג. קשיים לוגיסטיים ללחום בתוך הגטו.

- מעבר לפעולה בעיר: פעולות ליצירת קשר עם המחותרת הפולנית לטובת לחימה ביער נכשלו מאחר והפרטיזנים הפולנים לא שתפו פעולה עימם. מנהיגי החלוץ הלוחם הבינו כי המחותרת הפולנית אינן מעוניינות בלחימה יהודית מטעמים פוליטיים (אנטישמיות ותחושה של יהודים לא תהיה תרומה משמעותית) וכן מטעמים פרקטיים (המחותרת הפולנית בקרקוב הייתה חלשה יחסית ולא מאורגנת מספיק). כך החליטו גם "החלוץ הלוחם" שיש להתרכז בלחימה בעיר קרקוב. הפעולות שחברי החלוץ הלוחם נקטו בסופו של דבר כללו בין היתר הצתת מוסכים גרמניים, הדבקת כרוזים הקוראים למרד, התנקשות בחיילים גרמניים וגנבת נשקם.
- ככל שהתרבו פעולות המחותרת היהודיות, חדלו הנאצים לחוש בטחון ברחובות קרקוב. הגרמנים האשימו בפעולות אלו את המחותרת הפולנית ואסרו את חבריה, חלקם נשלחו לאושוויץ. חברי המחותרת הפולנית דרשו מלוחמי "איסקרא" להפסיק מיד את פעולותיהם לפני שיפעלו נגדם בעצמם. בלית ברירה חדלו המחותרת היהודיות זמנית מפעילות. המטרות שקיוו להשיג חברי "החלוץ הלוחם" באמצעות הפעולה שנקטו בסופו של דבר הן:
- **יצירת דמות יהודי חדש** - להוות דוגמה ומופת לדורות הבאים ולחברי התנועות הציוניות בארץ באמצעות יצירת יהודי לוחם המסוגל להגן על עצמו ונאבק גם מול הנאצים. דמות היהודי החדש הייתה חלק מהאופן בו פעלה התנועה הציונית כדי לשנות את דימוי היהודי: מיהודי גלותי שמאופיין בפאסיביות ומקבל את גורלו כקורבן, ליהודי שלוקח חלק במאבק אקטיבי ויודע להגן על עצמו. מדברי דולק ליבסקינד "כיון שלא זכינו להשתתף בפועל בעבודת הבניין (של א"י), נבצע לפחות כאן את תפקידנו ההיסטורי"
- **מוות בכבוד** – אין למות ללא התנגדות. חברי תנועות הנוער ידעו את גורלם מראש ולא נלחמו על מנת לשרוד אלא רק על מנת לבחור את הדרך בה ימותו, דרך של כבוד עצמי המעוררת באחרים יראת כבוד כלפיהם. מדברי סימק דרנגר "התוצאה של מאבק חמוש עלולה להיות לא רק חיים של חירות, אלא גם מוות של חירות... אפשר לקבל את פני המוות בכבוד ובשלווה, אם יש בו תכלית".
- **"למען שלוש שורות בהיסטוריה"** – לתפיסתם של תנועות הנוער, לחימת הנוער היהודי תיזכר לשנים כמי שנלחמו עד מותם. לכן הם בחרו לצאת ולהילחם בנאצים למען יזכרו הדורות הבאים שהיהודים נלחמו ולא הלכו כצאן לטבח.
- **השפעה על מחותרת נוספות לצאת למרד** – מנהיגי התנועות בקרקוב סברו כי פעולה חמושה שלהם יכולה להצית וללבות את פעולות המרד ברחבי כל האזורים הכבושים ע"י הנאצים. מדברי דרנגר "נהיה חוליה בשרשרת גדולה".

סעיף ב'

מבצע ציגנריה:

- אקציית אוקטובר דחפה את שתי המחותרות ליצור פעולת ראווה בקנה מידה גדול, כזו שתגרוף הד רב. הוקמה מפקדה משותפת זמנית לשתי המחותרות מהסיבות הבאות:
- רצון בנקמה לאחר האקציות וחיסול יהדות קרקוב וכן ההבנה כי חיסול כל הגטו מתקרב.
 - הרחבת יעדי הלחימה דווקא בעיר הבירה של הג'יג כמסר לגרמנים שאינם מוגנים בשום מקום - משימה שדרשה איחוד כוחות.

- "איסקרא" חשו כי המחתרת הפולנית מגבילה אותם.

למרות שיתוף הפעולה, הקפידו שתי המחתרות להדגיש כי אינן לוחמות יחד אלא זו בצד זו לאור הפערים האידיאולוגיים העמוקים ביניהן.

המבצע נקבע ל-22 בדצמבר 1942 מכמה סיבות:

- חלוקת גטו קרקוב לשני אזורים נפרדים - אזור A שהכיל את הכשירים לעבודה, ואזור B שהכיל את הבלתי כשירים, הובילה את המחתרת להבנה כי חיסול הגטו הסופי מתקרב.
- חופשת חג המולד יצרה מצד אחד עומס של חיילים גרמניים בחופשה בעיר, מה שהגדיל את הסיכוי לפגיעה פיזית ומוראלית בהם, ומצד שני יצרה חוסר ערנות מצד השלטונות הגרמנים בקרקוב.
- המבצע כלל מספר פעולות שהתקיימו במקביל:
- תקיפת בתי קפה ברימוני יד, ביניהם קפה "ציגנריה", ששימשו מקום מפגש לקצינים גרמניים.
- הצתת מוסכים ומתקנים צבאיים-גרמניים, כולל תחנת סירות על הנהר.
- חיסול חיילים/אנשי משטר גרמנים.
- פיזור כרוזים בעיר הקוראים לפולנים לצאת למרד.
- הנפת דגלי פולין על גשרי העיר והנחת זרי פרחים על אנדרטות פולניות לאומיות.

מטרות "החלוץ הלוחם" שהושגו בפעולה זו:

- **"למען שלוש שורות בהיסטוריה"** – עצם העובדה שפעולה זו נלמדת לבגרות בהיסטוריה מעידה על כך שסיפור המחתרת בקרקוב נכנס לספרי ההיסטוריה של מדינת ישראל.
(ניתן להתייחס למטרה זו גם כמטרה שלא הושגה בטווח הקצר כיוון שבמשך שנים זקפו חלק מחברי המחתרת הפולנית את פעולות מבצע ציגנריה לזכות עצמם).
 - **יצירת דמות יהודי חדש** – לוחמי המחתרות הראו שהם מסוגלים להיאבק ולמרוד בנאצים - הפעולות המוצלחות של המבצע הוכיחו יכולת לחימה גבוהה וכמובן סתרו את האופן בו נתפסה דמות היהודי על פי האידיאולוגיה הנאצית.
 - **מוות בכבוד** – עד אוקטובר 1943 נתפסו כל השותפים למבצע ונרצחו. העובדה שהמשתתפים במבצע שילמו על כך בחייהם, מוכיחה שמטרתם "לא ללכת כצאן לטבח", אלא למות תוך כדי ניסיון לפגוע באויב הנאצי, הצליחה.
ניתן להתייחס גם למטרות הספציפיות של מבצע ציגנריה:
 - ערעור ביטחונם של הגרמנים ברחבי קרקוב, בירת הג'ג, כך שלא יוכלו עוד לנוע ולפעול באופן חופשי בעיר – הפגיעה הגבוהה בנפש בקרב הנאצים, והצלחת הפעולות שכללה פגיעה באזורים רבים ושונים בעיר, מימשו מטרה זו.
 - השפעה על האוכלוסייה הפולנית לצאת לפעולות מרד כנגד הכובש הנאצי: פעולת הנפת הדגלים הפולנים והנחת הזרים על האנדרטות, הותירה רושם רב בקרב העוברים ושבים, שנחשפו לאקט סימבולי אנטי נאצי ובעד הלאומיות הפולנית.
- ### מטרות שלא הושגו:
- השפעה על מחתרות נוספות לצאת למרד – מטרה זו הושגה רק בצורה חלקית.
 - בקרב היהודים - רבים מתושבי הגטו התקבלו השמועות בחוסר עניין מתוך התמקדות בהשרדות יומיומית אל מול המציאות הקשה בגטו.

- המרד הפולני פרץ רק שנה וחצי מאוחר יותר.

שאלה 10 – ההתדרדרות במצב של יהודי קרקוב

סעיף א'

שני אירועים שונים שגרמו להתדרדרות במצב יהודי קרקוב בשנים 1939-1941:

1. פלישת גרמניה הנאצית לפולין וכיבוש קרקוב. עם פרוץ המלחמה חיו בקרקוב כ-56 אלף יהודים. כבר ביום הראשון לפלישה הופצה העיר מהאוויר. במסגרת שיטת הבלויץ-קריג (מלחמת בזק) צבא גרמניה הפתיע את תושבי קרקוב וכבש את העיר ב-6 בספטמבר 1939. כיבוש העיר לווה במעשי התעללות קשים כלפי היהודים - חטיפת בני ערובה ורציחתם במטרה להבטיח אי התנגדותם של היהודים, חטיפה לעבודות כפייה, מעשי ביזה ושוד, התעללות פיזית וגזירת זקנים ופאות, שריפת בתי כנסת. בימים שלאחר מכן הוקם בעיר יודנראט – מועצת יהודים לה האחריות הישירה לניהול הקהילה היהודית (תוך פרסום כל פקודות הנאצים בשמה, ואשר קבלה סמכויות בלתי מוגבלות מול היהודים), והנאצים החלו בפרסום חוקים וצווים שהגבילו את חיי היהודים, פגעו בהם והחלו בניתוק שלהם מהחברה הכללית – שליחתם לעבודות כפייה, סימון, הגבלת תנועה, חיסול הבסיס הכלכלי היהודי ע"י העברת הרכוש היהודי לידיים גרמניות ומעשי שוד ופגיעה קשה בחיי הדת, התרבות והחינוך.
2. גירוש מהעיר – במהלך קיץ-נובמבר 1940 עסקו הנאצים בניסיון להקטין באופן משמעותי את אוכלוסיית היהודים בעיר. הקהילה, שצמחה לכדי כ-80 אלף יהודים מפרוץ המלחמה, נדרשה לעזוב את עיר הבירה של הגנרל-גוברנמן על מנת להשאירה נקייה מיהודים, כראוי לבירה. בתהליך ארוך שכלל שתי פקודות, ועדה לחלוקת אישורי שהייה בעיר ובסופו גירוש כפוי מהעיר הצליחו הגרמנים לצמצם את הקהילה היהודית בעיר לכדי כעשרים אלף יהודים. פעולת ועדת אישורי שהייה שנוהלה ע"י היודנראט ונציגי השלטון, הופסקה כאשר כל חבריה נידונו למאסר באשמת קבלת שוחד, ביניהם יו"ר היודנראט של קרקוב, מרק ביברשטיין. (ניתן להתייחס גם להקמת הגטו במאוס 1941)

סעיף ב'

הגורמים למפנה ביחס של הגרמנים כלפי היהודים בגטו קרקוב במהלך 1942 היו אירועים שהתרחשו ברחבי הכיבוש הנאצי, ולא בקרקוב ויהודי הגטו לא היו מודעים להם כלל:

פלישה לברית המועצות והרצח לבורות - ב-22 יוני 1941 החל "מבצע ברברוסה" – פלישת גרמניה לשטחי ברית-המועצות, תוך הפרה של חוזה "ריבנטרופ-מולוטוב". עם הפלישה, נוספו תחת שלטונם כחמישה מיליון יהודים להם חיפשו פתרון מעשי ומהיר בשטחים הכבושים. הפתרון שניתן על ידי מפקדי אייזנצגרופן ("עוצבות המבצע") בשטח, היה להשמיד את היהודים בבורות ירי ובמשאיות גז. במקביל החל תכנון של פתרון סופי מתועש ויעיל לבעיית היהודים.

ועידת ואנזה - ב-20 בינואר 1942, כונסה וועידה בואנזה, פרבר בברלין, במטרה ליצור תיאום והאחדה בין כל הגופים הממשלתיים והביצועיים של הנאצים שצריכים ליטול חלק ביישום המשימה העיקרית של הרייך – השמדת יהודי אירופה, באמצעות מחנות השמדה.

מחנות ההשמדה - באביב 1942, בהמשך להחלטה להאיץ ולייעל את השמדת היהודים, כפי שדווח בוועידת ואנזה, סיימו הנאצים את הקמתם של שלושה מחנות להשמדה המונית – בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה, במבצע

שכונה מבצע ריינהרד (המבצע נקרא על שמו של היידריך ריינהרד – ראש משטרת הביטחון בשטחים הכבושים שנרצח ע"י מתנקשים צ'כים תוך כדי הקמת המחנות). מטרת המחנות הייתה חיסול יהדות הג"ג ובתוכם נכללו יהודי קרקוב שייעדו בעיקר למחנה בלז'ץ.

כאשר המחנות היו מוכנים החל שלב השמדת יהודי הגנרל-גוברנמן ובתוכם יהודי קרקוב.

שלושה שינויים שהתרחשו בגטו בעקבות גירוש יוני 1942:

1. **צמצום משמעותי בהיקף האוכלוסייה היהודית בגטו** – באקציית יוני גורשו מגטו קרקוב כ-7000 יהודים שנשלחו להשמדה.
2. **ביטול היודנרט** – במהלך אקציית יוני היה היודנרט אחראי להחתמת הקנקרטות בחותמת החדשה, אותה קבלו רק עובדים חיוניים, צעירים ובעלי תפקידים ציבוריים. יו"ר היודנרט, ד"ר ארתור רוזנצוויג השתמש בסמכויותיו ורשם יהודים רבים כעובדים חיוניים כדי להצילם מהאקציה. הדבר התגלה לנאצים, הוא הוכה ופוטר מתפקידו כיו"ר היודנרט וגורש עם כל משפחתו. כך בוטל מוסד היודנרט בגטו קרקוב. במקום היודנרט מונתה בגטו קרקוב מועצה שמנתה 6 אנשים ובראשם עמד דוד גוטר, מוכר עיתונים לשעבר, שמונה ע"י קונדה הנאצי. גוטר היה ידוע כמשתף-פעולה עם הנאצים. אליו הצטרף שמחה שפירא – מפקד המשטרה היהודית בגטו שגם הוא שיתף פעולה עם הנאצים והיה אכזרי אל תושבי הגטו. בניגוד ליודנרט שפעל למען יהודי הגטו, גוטר ושפירא היו עסוקים בטובתם האישית, ולכן צייתו לנאצים באופן מלא.
3. **צמצום שטח הגטו** – בסיום האקציה הוחלט על צמצום שטחי הגטו. תושבים רבים נאלצו לעזוב את דירותיהם ולחפש מקום מגורים חדש בשטח המוגדר. כך גם מוסדות הגטו (משרדי המועצה, בית היתומים, בית החולים ואחרים) שנאלצו להעתיק את מקומם למקומות בהם התנאים רעים בהרבה. השטח הקטן גרם לצפיפות נוראית ולהחמרה בתנאי החיים. ניתן להציג גם את הפגיעה בתעסוקה.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 11-12 (15 נקודות)

שאלה 11

שלושת הזרמים שפעלו בחברה היהודית בקרקוב בתקופה שבין המלחמות הם: הזרם הדתי, הציוני והבונד.

- **הזרם הציוני** – רבים נדחפו לכיוון הציוני מהסיבות הבאות:

- הצהרת בלפור ב-1917 והחלת מנדט בריטי על א"י נתנו תקווה שהחלום להקמת בית לאומי לעם היהודי בא"י יכול באמת להתממש.
- גל הפרעות שבוצע ביהודי הסביבה ב-1919 וחזר והבהיר כי מסוכן להיות יהודי בזמנים של חוסר יציבות ועורר מחשבה על הקמת בית והגנה ליהודים בא"י.
- הזרם הציוני התאפיין בפילוג רב בתוכו ובמגוון דעות. במסגרתו פעלו מפלגות עיקריות: פועלי ציון - העמידו את הלאום היהודי ומימושו בא"י בראש סדר העדיפות.
- הציונים הכלליים – סברו כי אמנם היעד הוא עלייה לא"י אך בינתיים יש לפעול ב"עבודת ההווה" ולהביא לשיפור מצבם של היהודים בפולין.
- בין ראשי הזרם הציוני בקרקוב עמד יהושע טהון –
- הוגה דעות, כריזמטי ומעשי, ולעזרתו החל להופיע בקרקוב העיתון היומי היהודי הראשון בשפה הפולנית ('נובי דזייניק').

- טהון הנהיג את 'המועצה הלאומית היהודית' של המחוז ואף נבחר בבחירות הראשונות ב-1919, בראש רשימה ציונית עצמאית, לסיים הפולני והיה אחד משישה צירים של הציונים.
- הוא השתתף ב"ועד המשלחות היהודיות" שיצא לוועדת השלום שכונסה בפאריס לאחר מלחמת העולם הראשונה ודנה בנושא המיעוטים במדינות החדשות, ופולין בתוכן.
- טהון הוביל את חתימת הסכם 'אוגודה' שהתנגד לגוש המיעוטים וטען כי הבדלנות הפוליטית מהחברה הפולנית מזיקה ליהודים.

● **הזרם האורתודוכסי** - העמיד את הדת במרכז חיי היהודים ולא ראה ביהדות לאום. מפלגת "אגודת ישראל" הייתה הכוח השני בגודלו לאחר מפלגות הזרם הציוני והיא זו ששלטה רשמית בהנהלת הקהילה היהודית בקרקוב מאחר והמשטר הכיר בקהילה כמוסד דתי בלבד ולא לאומי. המפלגה האורתודוכסית הצליחה להכניס שני צירים לסיים הפולני, עם הבחירות הראשונות.

● **הבונד**, מפלגת הפועלים היהודית, תנועה ומפלגה שדגלה בסוציאליזם ובהשתלבות היהודים בחיים באירופה ובמאבק המעמדות העולמי. התנועה שאפה להשגת אוטונומיה ליהודים בפולין וקבלת זכויות מיעוטים בתחום החינוך, התרבות והדת. התנועה התנגדה לציונות, וראתה ביהדות תרבות ולא לאום ותמכה בשפת היידיש כשפת היהודים. גם הבונדיסטים היהודים הצליחו להכניס לסיים הפולני הראשון שני צירים יהודים. הזרמים באו לידי ביטוי במערכת החינוך והתרבות בקרקוב באופן הבא:
הזרם הציוני:

1. **בתי הספר הציוניים** – מערכת החינוך הציוני בקרקוב החלה את פעילותה עם הקמתם של מספר בתי-ספר ציוניים, החשוב בהם היה בית הספר העברי "הגימנסיה העברית" שנוסד בשנת 1908. בבית הספר למדו חינוך יהודי-לאומי, טיפוח אהבת העם והארץ ואת השפה העברית. כמו כן, למדו תרבות יהודית לצד תרבות עולמית. בבית הספר נערכה בחינת בגרות כללית ועברית.
2. **תנועות הנוער הציוניות** – בקרקוב הייתה פעילות ענפה של תנועות נוער יהודיות למשל "השומר העברי", "הנוער הציוני" ותנועת "עקיבא" – תנועה חילונית עם קשר הדוק למסורת היהודית, אליה השתייכו כאלף בני נוער. בשנת 1918 הוקם בקרקוב קן של "השומר הצעיר" אליו השתייכו צעירי האליטה היהודית בעיר והתקיימה בה גם תנועת "החלוץ" המיועדת לנוער הבוגר יותר.
3. **ספורט** – בקרקוב הוקמו מועדוני ספורט יהודיים. לדוגמא, קבוצת הכדורגל "מכבי", ארגון הספורט הראשון, הוקם בשנת 1909 ע"י צעירים ציוניים. תחילה חוו השחקנים לעג וזעם מהפולנים ומהחרדים, אך במשך הזמן הוכיחו את יכולותיהם, זכו למגרש משלהם ומועדון הספורט התרחב לענפי ספורט נוספים.
4. **עיתונות** - בקרקוב הופץ העיתון הציוני הראשון בו התפרסמו כתבות רבות נגד האנטישמיות הפולנית ונגד נטיות ההתבוללות שרווחו בציבור היהודי.

הזרם הדתי:

1. **בתי הספר החרדיים** –
 - בשנת 1876 הוקם בקרקוב המוסד החינוכי "תלמוד תורה", שהגיע לשיא כוחו ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה ובו למדו כ-1500 תלמידים. במסגרת זו למדו לימודי קודש לצד מקצועות כלליים כמו היסטוריה, גיאוגרפיה וחשבון.
 - בקרקוב הוקמה גם מערכת חינוך חרדי לבנות "בית יעקב" במטרה לחנך את הבנות על ערכי הדת ולמנוע את עזיבתן. כמו כן, בשנת 1922 הוקם בעיר סמינר למורות עבור "בית יעקב", שמשך אליו סטודנטיות יהודיות מרחבי אירופה כולה.

- בשנת 1921 הקימה תנועת המזרחי את "החדר העברי" בו למדו לימודים כללים לצד לימודי קודש. בסיום לימודיהם עברו תלמידיו ללמוד בבית הספר התיכון "תחכמוני" – גם שם הושם דגש על לימודי קודש בשילוב לימודים כלליים לצד לימודי א"י.
- 2. **תנועות הנוער החרדיות** - תנועת המזרחי הקימה גם תנועה לנוער שהמשיכה ביישום השילוב בין נושאים דתיים וכלליים תוך דגש על לימודי א"י והשפה העברית.

זרם הבונד

1. **תיאטרון**- בעיר פעלו מספר תיאטראות יהודיים למשל בשנת 1926 הוקם בקרקוב תיאטרון יהודי בתמיכתם של חברי הבונד.

שאלה 12

שלוש פעולות שנקטו אנשים לא-יהודים כדי לסייע ליהודים בתקופת הכיבוש הגרמני בקרקוב:

1. על גבול הגטו נשמר בית מרקחת אותו ניהל הפולני תדאוש פנקיוויץ ששיתף פעולה עם היהודים וסייע בהברחות של מזון ותרופות אל הגטו. בבית המרקחת של פאנקיוויץ' ביקרו עורכי עיתונים, רופאים ועורכי דין, אמנים מכל התחומים, שם נפגשו והתווכחו בענייני דיומא. הסיוע שהעניק הרוקח הפולני תדאוש פאנקוויץ כלל העברת מכתבים וכסף, הוא סיפק תרופות והעניק משענת רוחנית לתושבי הגטו תוך סיכון חייו.
 2. מפעל "אמליה", בניהולו של אוסקר שינדלר, נחשב לאחד ממקומות העבודה הטובים יותר – מקום בו היחס לעובדים היה אנושי, בו הם מצאו מכסה מהאלימות הנאצית ובסופו של דבר חייהם ניצלו בזכות פעולתו של שינדלר.
 3. פולנים שסייעו בהברחות מזון לגטו - נוסעים פולניים שעברו עם החשמלית בגטו, זרקו חבילות ללקוחות יהודים קבועים, במקומות שנקבעו מראש. פולנים ששמרו על רכושם של ידידיהם היהודים עשו מאמץ לעזור להם להתמודד עם הרעב ודאגו להם למזון מוברח.
- (ניתן להוסיף פעולה של פולנים לאימוץ ילדים, זיוף מסמכים, הסתרת יהודים ואת "המועצה לעזרת היהודים – ארגון פולני חשאי שפעל להציל יהודים))
- שתי פעולות של פולנים שפגעו ביהודים בתקופה זו (ניתן להציג שתיים מאלה):

1. פולנים הלשינו על יהודים. העיר קרקוב הייתה עיר קטנה יחסית ומספר היהודים בה הגיע לרבע מאוכלוסיית העיר. כך שזיהוי היהודים היה קל יחסית. היו פולנים שנטו לסייע לנאצים ולהלשין על יהודים תמורת טובות הנאה.
2. פולנים היו חלק מכוחות השיטור בעיר וסייעו לנאצים בשמירה על הגטו ובביצוע האקציות להשמדה.
3. המחתרות הפולניות הקשו מאוד על המחתרת היהודית – "החלוץ הלוחם" נכשלו בניסיון להגיע לשת"פ עם הפרטיזנים הפולנים הקשורים למחתרת הפולנית-לאומית (ארמייה קריובה) – שפעלו ביערות בסמוך לקרקוב. בהמשך, ככל שהתרבו פעולות המחתרות, חדלו הנאצים לחוש בטחון ברחובות קרקוב. הגרמנים האשימו בפעולות אלו את המחתרת הפולנית ואסרו את חבריה, חלקם נשלחו לאושוויץ. חברי המחתרת הפולנית דרשו מלוחמי "איסקרא" להפסיק מיד את פעולותיהם לפני שיפעלו נגדם בעצמם. בלית ברירה חדלו המחתרות היהודיות זמנית מפעילות.

נושא 4 – מלחמת העצמאות

על הנבחן לענות על שתי שאלות:

על אחת מן השאלות 13-14 (פרק ראשון) ועל אחת מן השאלות 15-16 (פרק שני)

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 13-14 (35 נקודות)

שאלה 13 – הכרזת המדינה

סעיף א'

מערכת היחסים בין האצ"ל ובין ארגון ההגנה בראשית מלחמת העצמאות הייתה מערכת יחסים שבבסיס שלה עומדים חשדנות, התנגדות אידיאולוגית וחוסר קבלת מרות מצד ארגון האצ"ל, שהתנגד להנהגת היישוב ולבן גוריון (ולכן גם לארגון ההגנה שייצג אותה).

הכרוז של האצ"ל מתייחס לכך שארגון "ההגנה" הודיע שהוא פירק את אחת מיחידות האצ"ל שפעלה במשמר הירדן. עצם העובדה שארגון ההגנה בחר לקחת את נשקיהם של לוחמי אצ"ל בזמן המלחמה, מראה שלמרות שהיישוב היהודי נמצא בתקופת מלחמה קשה מול ערביי א"י, האיבה בין שתי המחנות עדיין קיימת ואין ביניהם שיתוף פעולה מלא ואמון.

הכרוז משתמש בביטויים שליליים נגד ארגון ההגנה: הם מכנים את ההודעה שלהם "כוזבת", מכנים בציניות את הלוחמים של בן גוריון "גיבוריו", ומתייחסים בסוף ל"התרברבותם הנלעגת".

ניתן היה לראות מערכת יחסים זו גם באירועי דיר יאסין – מבצע כיבוש שקיבל האצ"ל במסגרת שת"פ של תכנית ד', בסיומו האשימה ההגנה את האצ"ל בביצוע טבח בתושבי הכפר והאצ"ל מצידו כפר בהאשמות והטיח אותן חזרה לכוחות ההגנה; כך גם במבצע "חמץ" - למרות שלא תוכנן לכבוש את העיר יפו במסגרת תכנית ד' פתח האצ"ל במבצע לכיבוש תוך כדי התקופה וגרר את כלל הכוחות למאבק על העיר.

מערכת היחסים הזו באה לידי ביטוי בשיקולים להכריז על הקמת מדינה כיוון שהיא היוותה שיקול מדוע נכון יהיה לדחות את ההכרזה –

נציגי מנהלת העם חששו שהאצ"ל והלח"י לא יסכימו להשתלב במסגרת המדינה החדשה, וימשיכו בקיום עצמאי. החשש היה שהמחנות הפורשות יתנגדו להנהגת היישוב, מה שעלול להוליד מלחמת אחים במקביל לחימה בצבאות ערב. היחסים בין "מנהלת העם" לבין המחנות היו קשים והאצ"ל אף כינה אותם "יודנראט".

סעיף ב'

שלושה מהלכים שהתרחשו בזירה הבינלאומית מראשית מלחמת העצמאות ועד ישיבת מנהלת העם שהשפיעו על הדיון בישיבה:

א. **החשש מפלישת מדינות ערב:** צבאות ערב איימו בפלישה לשטח א"י ברגע שישתיים המנדט הבריטי ובמידה ותקום מדינה יהודית. ראשי ההגנה תארו בפני מנהלת העם את המצב הצבאי בחזיתות, והעריכו את יכולות הכוחות לעמוד בפלישה כשווים (כלומר 50% סיכוי לתבוסה). המהלך היה אחד הטיעונים המרכזיים של המתנגדים להכרזה.

ב. **הצהרת הכוונות של עבדאללה מלך ירדן** שנחשב למנהיג הערבי המתון מכולם, להצטרף למלחמה לצד מדינות ערב. גולדה מאיר (מזכירת המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית) נפגשה עם עבדאללה מלך ירדן במסגרת סבב פגישות עמו, והוא הודיע לה כי אין לו ברירה אלא להצטרף למדינות ערב הפולשות,

מתוך מחויבות לעולם הערבי. הוא הציע הזדמנות אחרונה לאפשר ליהודים להקים אוטונומיה תחת ממלכתו וסיפוח ארץ-ישראל לירדן ונענה בשלילה. הודעתו הגבירה מאוד את האיום בפלישת הצבאות הערביים והיותה חיזוק למתנגדי ההכרזה.

ג. **הדרישה האמריקנית לדחיית הקמת המדינה:** כחודשיים לפני סיום המנדט והפלישה הצפויה של ארצות ערב נסוגה ארה"ב מתמיכתה בתוכנית החלוקה. טיעוני הנציגים האמריקאים שפעלו לפתרון חדש היו:

- סכנת השמדה מרחפת על הישוב היהודי ותפקיד ארה"ב הוא לעצור את ההידרדרות הביטחונית בארץ.
 - חשש שבדיה"מ שגילתה אהדה ליישוב, תנצל את מאורעות הדמים בארץ כדי לסייע למאבק היהודי, ובכך תתפשט ההשפעה הסובייטית במזרח התיכון.
 - אין זה מן האינטרס של ארה"ב לעורר נגדה את כל העולם הערבי ועדיין לא מאוחר לעצור את ההידרדרות היחסים עם מדינות ערב אם תיסוג ארה"ב מתמיכתה בתוכנית החלוקה.
- בפגישה של משה שרת (חבר מנהלת העם של היישוב היהודי) עם מארשל (מזכיר המדינה האמריקני), הזהיר מארשל שאם לא תידחה הכרזת המדינה יהודית למשך 3 חודשים לפחות, ארה"ב לא תעניק סיוע ליישוב המותקף. החשש להיותו ללא סיוע אמריקאי הצטרף לחששות נוספים וחיזק את עמדת המתנגדים להכרזה.

*** ניתן להתייחס גם לחשש של הנהגת היישוב מכך שבדיה"מ עלולה לסגת בה מתמיכתה בתוכנית החלוקה.

שאלה 14 – ההפוגה הראשונה וקרבות עשרת הימים

סעיף א'

ההפוגה הראשונה נכנסה לתוקפה ב-11 ביוני ונמשכה, ע"פ החלטה מראש, עד ה-9 ביולי.

תנאי ההפוגה הטילו מגבלות על הכנסת אמצעי לחימה וכוח אדם לא"י אך מנגנון הפיקוח של האו"ם היה עדיין בחיתוליו ולא הצליח לאכוף זאת באופן מלא. על פי הקטע ויתרה ישראל בתמורה להפוגה הראשונה על הדברים הבאים:

- היכולת להמשיך את רצף הלחימה – "להזניח לארבעה שבועות את האפשרות לתקן את מערכת הגנתה..." לקראת סופו של חודש הלחימה הראשון מול צבאות ערב, עבר צה"ל ממגננה למתקפה. מעבר אסטרטגי זה מכונה "המפנה האופרטיבי". הלחץ העיקרי הישראלי לעבור למתקפה נבע מהפניית המאמץ הירדני לכיבוש ירושלים וניתוקה מהשפלה (כיבוש לטרון). לכך נוספה ההבנה כי הפסקת אש בלחץ האו"ם היא עניין של זמן והיא עלולה לקבוע את המצב כסופי.

מסוף מאי ועד ל-11 ביוני, יושרו מבצעים צבאיים שלא נחלו הצלחה אך סימנו נקודת מפנה חיובית בלחימה מול צבאות ערב. בדיעבד (מספר שבועות לאחר המפנה) נראה כי המבצעים שברו את רוחם של הערבים, הלחיצו אותם והעבירו אותם מתנופת פלישה למגננה.

- היכולת לרכוש נשק ולהכניסו לארץ – "להזניח לארבעה שבועות את האפשרות לתקן את מערכת הגנתה... ישראל הניחה לכוחות המגן שלה שלא יגדלו..." – את חודש הפלישה סיימה ישראל עם מלאי חימוש שאזל כמעט לגמרי אך במהלך ההפוגה נמנע מישראל להכניס לארץ נשק. בפועל מערכת הפיקוח של האו"ם הייתה עדיין בחיתוליה והנשק נכנס לארץ בהסתר.

- היכולת לגדול ולהתחזק באמצעות עלייה במהלך ההפוגה – "נתנו לסמכות חיצונית להתערב בזכויות העלייה שלנו..." במהלך ההפוגה נאסרה כניסת עולים חדשים לארץ. כוחות צה"ל הצעיר נשענו במהלך חודש הפלישה על אותם לוחמים מפרוץ העימות במלחמה הפנימית – חצי שנה קודם לכן. הם היו שחוקים ועייפים ונדרשו לריענון, חלקם נהרגו או נפצעו ולכן נדרש במקביל גם גידול מספרי.

ישראל הסכימה לויתורים הללו ע"פ קטע המקור מפני שרצתה להוכיח את נאמנותה לאו"ם ולהחלטותיו "השתדלה כל הימים להוכיח את נאמנותה לעיקרי חוקת האו"ם ולשיטות הנובעות ממנה". האיום של האו"ם בהפעלת סנקציות כמו אמברגו ואיסור גיוס עולים יהודים במידה ולא תפסק האש, גרם למנהיגות הישראלית להסכים להפוגה.

סעיף ב'

תוצאות קרבות עשרת הימים:

1. תוצאות מבצע "דני" בחזית המרכז:
 - א. במבצע כבשו הכוחות את לוד ורמלה וגירשו את תושביהן, ושטחים נוספים מדרום ללטרון. בכך הוסר האיום מעל אזור המרכז.
 - ב. כיבוש שטחים בחזית המרכז (ראש העין וסביבתה) שאיפשרו את הרחבת הגישה ממרכז הארץ לצפונה.
 - ג. מבצע דני היה סיום המערכה הצבאית בין צה"ל לצבא הירדני וקווי הפסקת הקרבות אליהם הגיעו הצדדים נותרו בעינם עד לדיונים על הסכם שביתת הנשק. ההבנה שהלחימה של צה"ל מול הירדנים הסתיימה, אפשרה הסטת המאמצים הצבאיים לגזרות אחרות ללא חשש.
2. תוצאות מבצע "דקל" בחזית הצפון: במבצע נגד צבא לבנון וכוחות קאוקגיי, כבש צה"ל את הגליל המערבי, את שפרעם ואת נצרת בה ישבה מפקדת קאוקגיי. כך עברה לידי צה"ל השליטה גם על הגליל התחתון כולו.
3. תוצאות הבלימה בחזית הדרום: התחדשות המתקפה המצרית על יישובי הנגב נהדפה ע"י צה"ל. ההרגשה שהוסר האיום הקיומי על מדינת ישראל התחזקה לאור תוצאות קרבות עשרת הימים: באמצעות תוצאות מבצע "דני" – סיום המערכה מול הירדנים אפשר ההסטת המאמצים הצבאיים לגזרות אחרות ללא חשש. האיום מעל תושבי אזור המרכז הוסר. באמצעות תוצאות מבצע "דקל" – הרחבת השליטה הטריטוריאלית על אזורים שלא תוכננו להיות במסגרת המדינה היהודית ובכך הרחיבו את המעבר בין חלקי המדינה שתוכננה.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מן השאלות 15-16 (15 נקודות)

שאלה 15

אחת הדילמות איתן התמודד היישוב עד מאי 1948 הייתה האם לפנות יישובים מבודדים ולקצר את קווי ההגנה, או להגן על המצב הקיים שמשמעותו פיזור לוחמים ונשק. החלטתו של בן גוריון הייתה **שלא לפנות שום יישוב**. ההנחה הייתה כי שטח שיצליחו להחזיק בו יישאר בתחום המדינה היהודית. כמו כן, פינוי יישובים יגרום לפגיעה מורלית בקרב הציבור היהודי. ההקלה היחידה הייתה היתר לפנות ילדים ולא לוחמים (לרוב אימהות). על התלמיד לכתוב האם בעיניו החלטה זו הייתה מוצדקת או לא בהתאם לטיעונים היסטוריים. לדוגמא:

בעיני החלטתו של בן גוריון הייתה נכונה מהסיבות הבאות:

- מורל היישוב היהודי אכן נותר גבוה, וניתן לראות זאת בהצלחה של תכנית ד', ובכך שהמורל הגבוה היה אחד התמריצים להכריז על הקמת מדינה במאי 1948.

- שטחה של מדינת ישראל בסיוע המלחמה היה גדול מהשטח שהוקצה לה בתכנית החלוקה והיא אף הייתה בעלת שטח רצוף. ניתן להסיק מכך שההחלטה להילחם על שטחה העתידי של המדינה גם באמצעות אחיזה איתנה בקרקע, התבררה כהחלטה נכונה.
- השאיפה לשמור על היישובים המבודדים הובילה למספר מהלכים צבאיים שסייעו ליישוב היהודי. לדוגמא: ההתקפה על משמר העמק נהדפה ובסדרת קרבות יזומים של ההגנה נכבשו כפרים ערביים במרחב היישוב, מהלך שהוביל לשליטה על אחד הצירים המרכזיים ליישובי הצפון (כביש ואדי מילק). במערכה על היישוב **רמת-יוחנן** נלחמו כוחות ההגנה בכוחות הגדוד הדרוזי של 'צבא ההצלה' ונחלו הצלחה. החל מאותו קרב, נרקמה ברית בין היישוב היהודי לקהילה הדרוזית בא"י, הרואה עצמה עד היום כחלק מהציבור הישראלי.
- אפשרות נוספת – להציג את החלטתו של בן גוריון כלא מוצדקת ולהתבסס על העובדות הבאות:
 - נפילת יישובי גוש עציון – כולל הטבח הקשה שהתחולל בהם.
 - משבר השיירות – האסון הכבד שארע ב"מארכ השחור" היה נמנע אילו לא היו מנסים לשמור בכוח על היישובים המבודדים.
 - במשך ארבעה חודשים התמקד היישוב בלחימה הגנתית בלבד שלא הוכיחה את עצמה ומנעה ממנו לצאת ליוזמות צבאיות. החלטה זו נבעה בין היתר מהעובדה שלא ניתן היה לרכז כוחות גדולים למבצעים התקפיים בגלל השאיפה לפזר אותם בין היישובים המבודדים.

שאלה 16

ההסכמות בין ישראל לירדן בנוגע לירושלים בהסכם שביתת הנשק עם ירדן:

ההסכמות אלה נשענו על הסכם שנקבע בפגישה בין משה דיין (מפקד חטיבת עציוני) למפקד הירדני של ירושלים (עבדאללה א-תל), בה שרטטו שני המפקדים על גבי מפה בקנה מידה של 1:20,000 את גבולות הפסקת האש בזירת ירושלים. דיין שרטט בעיפרון שעווה ירוק את קו העמדות שבשליטה ישראלית, וא-תל בעיפרון אדום את קו העמדות הירדני. השטח בין שני הקווים (יחד עם עובי העפרונות בהם שרטטו השניים את הקווים על המפה) נקבע כשטח הפקר לאורך הקו. באותה עת נראה היה לצדדים כי מדובר בקו הפסקת אש זמני, לכן לא ייחסו משמעות מיוחדת לאי-דיוקים שנבעו מעובי העיפרון, מסטיות קלות בשרטוט ומקטעים לא-רציפים בקו.

לפי ההסכם היה החלק המערבי של ירושלים בידי ישראל והחלק המזרחי (כולל הרובע היהודי והעיר העתיקה) בידי ירדן. בשטח הירדני נשארה מובלעת ישראלית בהר הצופים ושטח מפורז ברכס ארמון הנציב. רק שתי מדינות הכירו בחלוקה זו: ישראל וירדן.

האינטרס הישראלי בהסכמות אלה היה:

- הוא אפשר למדינת ישראל להתחיל לקיים צעדים להחלת ריבונות ישראלית על העיר. ירושלים הוכפפה לשלטון צבאי ישראלי. בהמשך עברו אליה כל מוסדות השלטון – בית המשפט העליון, הכנסת והממשלה. בדצמבר 1949 הכריז בן גוריון על העיר כבירתה הנצחית של המדינה הצעירה.
- ההסכם אפשר לישראל שקט בחזית הירדנית כדי להתרכז בחזית המצרית במבצע חורב.